

MIT I MITSKO MIŠLJENJE

Problem mita je, valjda, jedno od najčešćih pitanja u humanistici koje su pokretali antropolozi, etnolozi, psiholozi, lingvisti, teoretičari literature itd. To je, istovremeno, jedna od najtežih i najkontroverznijih pojava, fluidnih granica, koje se ne mogu — makar do sada — odrediti i s obzirom na suštinu, sadržaj i s obzirom na karakter. Postoji mnogo teorija koje proučavaju mit, koje se ponekad sukobljavaju, a ponekad samo sa različitim stanovišta sagledavaju pojavu. Međutim, i pored dvestogodišnje istorije istraživanja, ne postoji ni toliko potpuna ni toliko univerzalna teorija, da bi se moglo reći da je pojavu približila saznanju i da je nauka o mitu i mitskom mišljenju postala dostupnija, manje diskutabilna. Može se čak konstatovati da se situacija poslednjih godina pogoršala. Izgrađen je doista pojmovni aparat, razvile su se istraživačke tehnike; na isti način kao što se razvila misao o saznavanju mita razvijala se svest o dubini pojave, složenosti formi; nastale su nove vrste mita.

Razvoj i promene do kojih je tokom poslednjih godina došlo u društvenim naukama, u medicini, u biologiji, u psihologiji, u ekonomiji, u tehnici — u mišljenju, omogućili su da se sagleda da — uprkos prividu — mit i potreba iracionalnog mišljenja nisu pojave koje se nalaze u regresivnom položaju. Jednostavno, menja se njihova forma, način uticanja, mehanizam nastanka, ali je teško sa potpunom uverenošću ustvrditi da je to pojava koja će za nekoliko ili za desetak idućih godina nestati. Uostalom, ovo sagledavanje stvaranja novih mitova, mitova iz vremena tehnike koja se dinamički razvija, dodatna je teškoća za nauku o mitu, kako sa stanovišta neadekvatnosti ili nepotpunosti dotadašnjih određenja mita, koja su uglavnom nastala u odnosu takozvane plemenske ili arhaične mitove, tako i usled činjenice nedovoljnosti dotadašnjih istraživačkih metoda, koji ne uspeavaju da na istovetan način formulišu te savremene pojave. Tako, upravo, dolazimo do osnovnog pitanja: šta je mit i mogu

li se njegove veoma savremene forme staviti u iste okvire i kategorije mišljenja kao i one od pre desetak ili pre nekoliko godina? Treba li, zatim, pojavu mita ograničavati na razdoblja nekadašnjih plemenskih kultura i religijskih sistema — što bi, po mom mišljenju, bilo neispravno — ili bi, takođe, okvir toga pojma trebalo ostaviti otvorenim i konstatovati da pojava mita, mitizacije, mitskog mišljenja, ne iščezava uporedo sa prošlim vekovima, da i dalje postoji, samo u modifikovanoj formi prilagođenoj vremenima tehnike, komunikacionih sistema, pogledu na svet — zatim, da je to integralno ili čak imanentno svojstvo ljudske psihe.

U savremenoj nauci o mitu i dalje dominiraju radovi i pravci koji se bave analizom mita u njegovoj tradicionalnoj formi, a istraživanje savremenih pojava ostaje marginalno. Istorija istraživanja mita ima, kao što je isticano, dugu tradiciju. Zaobiđimo, ipak, te nekadašnje teorije, jer se informacije o njima mogu naći u priručnicima, a podaci o njima su dosta poznati, i rađe se pozabavimo pogledima poslednjih desetak godina, u potpunosti svesni, da se u mislima sadržanim u savremenim radovima, da u hipotezama koje se tamo nalaze postoje ideje razvijane tokom prethodnih nekoliko desetina godina.

Način pristupa problemu mita i istraživačke osnove omogućavaju da se izdvoji nekoliko pravaca nauke o mitu. Počnimo s antropološkom teorijom. Problem mita, a naročito njegovih arhaičnih formi, više puta je bio i ostao predmet razmatranja i rasprave etnologa i antropologa. On, doista, ne sačinjava neki čvrst sistem, s obzirom na postojeće kontroverze, različite interpretacije, ali način pristupa problemu ima određena zajednička svojstva koja proizlaze iz same discipline, iz predmeta njenog interesovanja, vrste obavljanih istraživanja. Neki autori ističu veći udeo psihičkih činilaca, neki ističu manji; ponekad je naglašena uloga funkcije, a ponekad je predmet analize povezanost mita sa verovanjima i ritualom kao teorijskom sponom između verovanja i ritualnih obreda. Ne može se dakle tvrditi da postoji jedan antropološki pravac u nauci o mitu, ali, i pored toga, on se odlikuje nizom zajedničkih svojstava. Ograničenje mita na njegove davne, arhaične forme zajedničko je sigurno za većinu antropoloških hipoteza — „mit se odnosi na primitivna društva“; ova rečenica koju je izrekao Malinovski dosta je simptomatična za većinu razmatranja i izjava etnologa i antropologa povodom mita. Uostalom i savremene strukturalističke teorije have se u suštini tom poznatom, tradicionalnom formom mita (Levi-Stros, Bart i drugi).

Druge teorije o mitu jesu psihoanalitičke teorije. Podudarnost fantazije i mistifikacije koja postoji u snu, u vizijama psihički bolesnih osoba i u mitskoj poruci, uticala je da mit postane predmet interesovanja psihoanalitičara. I opet, kao u slučaju antropoloških teorija, javljaju se bitne razlike između predstavnika pojedinih psihoanalitičkih pravaca, ali metodološki okviri, pravac nauke, nameću da se ove teorije nađu skupa. Izostavljajući manje značajne teorije, u prvi plan izbijaju najpoznatija imena: Frojd, From, Jung. Frojdove hipoteze, kao isuviše jednostrane, imaju malu vrednost za savremenu teoriju o mitu; međutim, duboke, svestrane Fromove i Jungove analize postale su stalni sastavni deo nauke o mitu, kao izraz još jednog zanimljivog stanovišta, kao skretanje pažnje — uostalom prvi put na tako izrazit način — na ulogu psihe u procesu stvaranja mita i na relaciju između mita i ličnosti i njene psihe. Smatram da se ta otkrića ne mogu zaobići u savremenim razgovorima o mitu. Upravo zato što su — na šta skreće pažnju savremena nauka — psiha i zadovoljenje njenih potreba tako važni a njihova uloga u našem životu i radu tako velika.

Zasluga psihoanalitičara za istraživanje mita zasniva se, takođe, na skretanju pažnje na simboliku sadržanu u mitskoj poruci, na simbolički način kodiranja informacije prenošene pomoću mita; ovom poslednjem pitanju mnogo je pažnje posvetio From. Problem simbolike mita jeste, uostalom, jedna od kontroverznih platformi diskusije između psihologa i psihoanalitičara — što se najizrazitije ogleda u poređenju hipoteza Froma i Malinovskog, kao potpuno suprotnih (prema shvatanju Malinovskog uloga simbola u mitskoj poruci je beznačajna, gotovo nikakva). Analizirajući mit u svetlu njegovih simboličnih formi, ne negirajući pri tom značaj opservacije i ulogu simbola — treba, ipak, voditi računa da se ne zapadne u krajnost, u analiziranje samih simbola i preobraćanje nauke o mitu u nauku o simbolima, time što bi relacija čovek-simbol — kodifikovan kulturni sadržaj bila zamenjena istraživanjem odnosa između simbola. Osim toga ono što nam se u određenom trenutku čini simboličkom porukom, može jednostavno biti određena greška, prečišćavanje našeg mišljenja; međutim, za određenu plemensku kulturu to je jednostavno običan logički način formulisanja misli i izražavanja. Način građenja mišljenja na primer, sa našeg, evropskog stanovišta, razlikuje se od načina građenja mišljenja mnogih istočnih naroda, koji je prezasićen razvijenom simbolikom, zaogrnut razvijenim kodom. Sa stanovišta te kulture, to je jednostavno drugačiji način formulisanja misli nego kod nas. Tako će, dakle, biti nejednak iskaz simbola, ne-

jednak okvir tog pojma za svaku od tih kultura. Ono što je za nas nesumnjivo simbol, za predstavnika istočne kulture može ne biti, i obrnuto.

Među teorijama mita posebno mesto zauzimaju fenomenološke teorije, čiji su najpoznatiji predstavnici Kasirer, a naročito Elijad. Prethodna klasifikacija je veoma uprošćena, a sve se više mogu zapaziti integrišuće teorije u nauci; zato se i kod jednog, a i kod drugog navedenog naučnika može zapaziti znatno veći uticaj različitih naučnih disciplina nego što je to ranije bilo. Mit je najčešće bio tumačen kao određeni rezultat, efekat određenih procesa i situacija u kulturi i u tom smislu je razmatran nezavisno od sekundarnog uticaja na kulturu. Elijad nije gledao na mit kao na rezultat, nego, pre svega, kao na kontrolni činilac — regulator principa, postojanja, ponašanja, jela, seksa — normi koje su obavezne u određenoj kulturi, kao činilac isprepletan stereotipima, moralom itd. Mit je (prema Elijadu) suprotstavljanje svetovnog svetom; on je uputstvo za realizaciju svetlosti. Rezervu mogu izazvati samo ideološke pretpostavke Elijada, svodenje psihičkih kategorija i psihičkog zadovoljstva na postignuće božanskog stanja — na šta ćemo se još vratiti u daljem razmatranju; ovde ćemo se ograničiti samo na naglašavanje značaja Elijadovih zapažanja za savremenu nauku o mitu.

Mit je veoma često predmet interesovanja teoretičara religije i marksističkih etnografa. Ovde se može nabrojati dosta istraživača i sovjetskih i poljskih, istočnoevropskih kao i zapadnoevropskih. Pored nesumnjivog udela koji marksizam ima u istraživanjima mita, pošto se skrene pažnja na tesnu zavisnost svesti i mita od ekonomskih okolnosti i zahvaljujući primeni klasifikacije pojava povezanih sa religijom, mitom i magijom, ostaje dosta sumnji i mnogo nejasnih stvari koje — kako mi se čini — ne dozvoljavaju da marksističke teorije postanu istinske i jedine. Kad govorim o marksističkim teorijama govorim dosta uslovno, pošto pojedini predstavnici tog pravca iznose svoje poglede na različit način i pored zajedničke polazne pozicije. Po nekim shvatanjima marksizam je naučni metod, a po nekim to je ideologija koja dominira nad naukom i to dovodi do sukoba dve različite ideje, dva različita pogleda na svet i na taj način prestaju da budu naučna interpretacija. Zanimajući te efemerne slučajeve dominacije ideje nad naukom, savremena marksistička nauka o mitu ima i druge slabe tačke, koje su ili rezultat metodoloških nedostataka ili simplifikacije. Istraživači su više puta iznosili mišljenje da su plemenski mit i mitsko mišljenje izjednačeni sa mišljenjem deteta, kao opozicija mišljenju odraslog savremenog čoveka. Takva ocena je —

po mom mišljenju — pogrešna. Suprotna je, uostalom, osnovnoj marksističkoj tezi. Smatram da je način mišljenja onih koji su stvorili plemenske mitove, stare mitove, bio podjednako zreo kao naš savremeni, ali izrastao i prilagođen drugom nivou kulture i života, drugoj tehnici i horizontima mišljenja. Sumnju izaziva, takođe, u marksističkoj nauci o mitu dosta rašireno uverenje po kojem savremeni čovek više materijalno rezonuje nego čovek prošlih vremena. Čini se da je pogrešna pretpostavka o prvobitnom idealizmu. Proširilo se znanje ali i svest o neznanju. Svet je prestao da bude zatvoren plemenskim granicama, granicama jedne zemlje, kontinenta pa čak i zemaljske kugle; a da li je odnos savremenog znanja prema neznanju drugačiji nego što je nekad bio, to ne znamo i nije sigurno da ćemo ikada saznati. Sklonost ka vrednovanju i izvođenju uprošćenih shema, što ponekad vodi pogrešnoj marksističkoj nauci o mitu (na primer, jedna od tih shema, koja je i dosta opšta, jeste teza koja mit povezuje sa religijom — u trenutku kada mit prestaje da obavlja sakralnu funkciju, postaje jednostavno bajka) predstavlja generalno uprošćavanje; a i odnos, na primer, arhaičnog, plemenskog mita prema izvanracionalnim činjenicama predstavlja generalno uprošćavanje. I kao što se nekada tako se i sada može sumnjati da je ono što je za nas izvanracionalno za određenu kulturu bilo racionalno, samo ne sa stanovišta naše logike i našeg predmetnog mišljenja. Čak ako određeni magični postupak ili mit povezan sa njim, nije neposredno uticao na ostvarenje zamisli, onda uticaj na psihu i zadovoljenje unutarnjih čovekovih potreba i njegove nemire doprinosi da se mit ne može nazvati izvanracionalnim.

Još uvek retko, ali sve češće, predmet istraživanja su savremene forme i nove vrste mita i mitskog mišljenja. To su, kao što je to slučaj sa Dorflesom, Sorelom, Mak Luanom ili Morenom, analize novonastalih mitova i principa njihovog stvaranja koji nastaju iz masovne kulture, uticaja televizije i drugih sredstava masovnog informisanja ili — kao u slučaju Van Liera — futurističke vizije društva u kojem će doći do nestajanja i potpunog odumiranja uloge mita i mitskog mišljenja.

Osnovno pitanje koje se u gotovo svim radovima postavlja, jeste pitanje: „Šta je to mit?“ U zavisnosti od istorijskog razdoblja, vrste prezentiranog znanja i ideje daju se različiti odgovori, koji nesumnjivo imaju tu manu da su gotovo sasvim neprecizni, da su često pogrešni, jer uzimajući sebi pravo da isključe istinu, dovode do isuviše jednostranog gledanja. Razumevanje i postizavanje istine ne olakšava ni razmišljanje o granicama mita, o odnosu mita prema dru-

gim formama prenošenja uobrazilja — legenda, bajka, stenotip, koje su sugerirali razni istraživači mita. To stanje stvari govori o teškoćama koje su u vezi sa pokretanjem problema mita, a nemogućnost da se utvrde jedinstveni problemi mita i mitskog mišljenja u skladu sa klasifikacionim kriterijima vidljiva je čak u radovima koji su se nedavno pojavili. Savremene forme mita, koje postoje u današnjim društvima, sve su nam jasnije; veoma široki obim i uobičajenost mitskog mišljenja, teškoće da se nekadašnji odnosi odrede prema novonastalim formama mita uslovljavaju da pokušaji definicija postaju sve ređi i da se razmišlja, reklo bi se, pozivanjem na čitaočevu intuiciju i na pretpostavku da će znati o čemu je reč.

Nezavisno od vrste teorije, od njene idejno-naučne usmerenosti, postoje izvesna opšta mesta karakteristična za mit i mitsko mišljenje koja se javljaju u svim razmatranjima; to je integralni deo savremene opšte nauke o mitu. Ne upuštajući se u podrobno navođenje svih opštih mesta — jer to ne predstavlja predmet razmatranja — dozvoliću sebi da skrenem pažnju samo na nekoliko; na ona najvažnija, najkarakterističnija za mit i na ona koja će imati pomoćnu ulogu u daljem delu razmatranja.

Mit je mistička uobrazilja, vrsta preterivanja, skup društvenih zakona, a ponekad i istorijska poruka; uticanjem na sferu podsvesnog, odnosno na celokupnu psihu utiče se i na usmeravanje ponašanja, te otuda predstavlja psihički stabilizator koji ublažava posledice frustracije, ili, tačnije rečeno, koji je ne dopušta, koji joj se suprotstavlja, koji je preduhitrava; on je vrsta psihološke odbrane ličnosti i društva. Mit često predstavlja inspiraciju za delovanje ili pokretačku snagu nekih akcija, ekvivalent delovanja (kako je formulisao Kajoa), ili, čak, nastavljajući ovu misao, znači produžetak mogućnosti delovanja. Mit se odlikuje svojevrsnim osećanjem vremena i prostora, rastegljivošću i brisanjem razlike između realnog i nerealnog, svetovnog i sakralnog, duhovnog i materijalnog; a ponekad on znači i ideju progresa, ili revolucionarne promene kada se pomoću mita mogu savladati i prekoračiti određena društvena pravila ukorenjena u tradiciju. I, generalno gledano, što proizlazi iz nekoliko prethodnih rečenica, mit je društvena pojava koja jedino deluje u društvenim kategorijama — no da li samo u njima?

Na ovaj problem, kao osnovni za savremeno razmatranje mita, odmah ćemo preći. Zaključujući možemo reći da sporovi opozicionih pravaca i škola koji proučavaju mit nemaju smisla, jer u velikom broju slučajeva jednostavno predstavljaju različita gledišta, a hipoteze koje oni

prezentiraju uzajamno se ne isključuju. Kao i mnoge pojave i mit se može objašnjavati različitim kategorijama i posmatrati sa različitim stanovišta, a rezultati tako dobijeni mogu uistinu, biti ne univerzalni ali istiniti. Na mit jednostavno ne treba gledati kao na individualni izraz, nego kao na rezultat određenog načina mišljenja.

Prelazeći na problem možemo se zapitati da li je mit vrsta svesti koja nestaje ili se njegova forma i izraz jednostavno menjaju usled novih društvenih sistema i druge vrste kulturnih realnosti. Razmislimo o tome da li se može govoriti o današnjem mitu, o mitskom mišljenju kao živovoj kategoriji koja je još uvek povezana sa čovekom i njegovom psihom. Počnimo sa pitanjem, da li samo društvena akceptacija uslovljava određene mistifikovane uobrazilje da budu prihvaćene kao mit, ili se mitom, takođe može smatrati njegova individualizovana forma koja predstavlja individualni način mišljenja prihvaćen od manje grupe; ili se, dalje, mitom mogu smatrati šizofrenične vizije ili vizije koje nastaju usled dejstva narkotičnih sredstava. Smatram da sve navedene forme sačinjavaju pojam mitskog mišljenja. Pri razmatranju ovog pitanja manje su važni sadržaj ili forma određene mitske poruke, od njenog značenja i funkcija kao proizvođača čovekove psihe i aparata koji vrši uticaj na tu psihu, a kao posledica i na konkretno delovanje u odnosu na društvo. Ako se na takav način pristupi mitskom mišljenju onda mit, *sui generis* sačinjavaju i njegove forme koje su široko društveno priznate i one koje imaju lokalni pa čak i individualni karakter. Ovde se nalaze takođe savremene poruke mitskog mišljenja kao i kult filmskih zvezda, političke ideje, mitovi tehnike itd. Oslanjajući se na ovu pretpostavku pojam mita ću u daljem razmatranju shvatati u njegovom širokom smislu, kako u tradicionalnoj formi tako i u njegovoj savremenoj, gotovo sasvim izmenjenoj kontinuuaciji. Treba, međutim, neke stvari precizirati da bismo se lakše orijentisali u ovoj teškoj problematici. Sam karakter pojave, njen uticaj, vrsta, utiču da se i društveno prihvaćene forme mita i individualna uobrazjenja — proizvodi mitskog mišljenja — mogu nazvati mitom. U svakom slučaju valja naglasiti da ćemo prvu varijantu označavati mitom u širokom, društvenom značenju (ili jednostavno uprošćenja radi — mitom), a drugu varijantu — mitom u užem smislu. Ovaj tip razlikovanja ne pruža sasvim jasnu sliku i možda bi bilo korisnije izneti određenu apriornu pretpostavku: mitom ćemo — u svakodnevnom smislu — smatrati samo takav rezultat mitskog mišljenja koji je društveno akceptiran i realizovan, dok lične, individualne forme mitskog mišljenja ili individualizovane interpretacije mita (objektivno, društveno postojećeg) nećemo označavati nazi-

vom mita (i pored njihove unutarnje kvalitativne istovetnosti sa društveno priznatim mitom). Ovo je očigledno samo jedna vrsta pretpostavki, izvesnog olakšavanja razumevanja, a ne razjašnjavanje nejasnoća povezanih sa mitom i mitskim mišljenjem.

Zadržimo se sada na pitanju: na čemu se zasniva suština i snaga uticaja mita i mitskog mišljenja? Mit je bekstvo od materijalizovane svakidašnjoj i izvanracionalne sfere — i sve dok bude postojala potreba za ljubavlju, dobrom, pravdom, idejom, delovanjem, vlašću, ambicijom, postojaće pretpostavke mitskog mišljenja. Mitsko mišljenje je mišljenje idejom, to je težnja, način izjašnjavanja, mogućnost pronalazjenja samog sebe. Podleganje mitu, težnja da se on učini realnim jeste istovremeno težnja ka približavanju idealnom uzoru (El'jad to označava božanskim uzorom). Mit, kao i bajka ili naučna fantazija, može sadržati moralno naravoučeniije, principe ponašanja, ali oni u mitu nisu cilj nego samo okviri ili margina ideje. Društvena uloga mitskog mišljenja, njegov opšti okvir utiču da mit teži nečem lepšem, da traga za idejom i za dopunjavanjem. To je često ideja koja povezuje, koja organizuje grupe, a ponekad, u slučaju njegove individualizovane forme mita, dozvoljava ličnosti da ostane u okvirima koji su nametnuti činjenicom postojanja u određenim zatvorenim društvenim sistemima. Opštost uzora ideje mitskog mišljenja uslovljava da se može govoriti o društvenoj, u opšteljudskom smislu, potrebi za mitom koji utiče i na grupe i na pojedince, a preko njih opet na grupu.

Po nekim misliocima savremeni mitovi nemaju tako izražena svojstva da ujedinjuju grupe a izlaženje iz njegovih okvira ne povlači tako velike sankcije kao u slučaju arhaične plemenske forme mita. Diskutabilno je ipak da li doista sa vremena forma mita ima manji društveni odjek i da li je više okrenuta pojedincu. Možda se tako dešava zbog sve veće potrebe nezavisnog nalaženja sebe, svoga „ja“ u odnosu na unificirajuće tendencije masovne kulture, a možda i zbog toga što je to novonastala grana mitskog mišljenja uz stalno prisustvo njegove neugasle društvene uloge kao činioca koji organizuju grupe, društva i partije. Sumnje, takođe, može izazvati i činjenica da tek danas stvarno poznamo individualne forme mitskog mišljenja; njegova nekadašnja ispoljavanja su nepoznata, a preživela su samo ona koja su bila društveno sankcionisana. Otuda može biti pogrešno mišljenje da je individualizacija mita osobina današnjice; taj zaključak može proizići jednostavno usled nedostatka podataka.

Vratimo se na poređenje plemenskog mita sa savremenim. Evolucija sadržaja plemenskog mita odvijala se — po mišljenju mnogih naučnika — putem vizionarskih proricanja, koja su vremenom dobi'la društvenu potvrdu. Današnji hipički pokret i neke političke ideologije imaju upravo takav karakter. Doista, ta proricanja nisu odvojena od određenih ekonomskih, društvenih, psihičkih stanja, rezultat su spleta mnogih okolnosti, a ipak je evolucija mita, plemenskog takode, po mom mišljenju, bila moguća samo kao posledica određenih promena i društvenih sistema, kao posledica određenih potreba. Plemenski vizionar bio je jednostavno preteča promena, neko ko je možda prvi sagledao potrebe prekoračenja starog mita usled njegove neadekvatnosti situaciji, usled nastalih kritičkih i nezadovoljavajućih glasova. To je tim očiglednije što, kada bi predlagana promena, i nova razvijena forma ideje, bila neracionalan eksces u nekadašnjim kulturnim sistemima, ta promena ne bi postigla odgovarajuću društvenu akceptaciju. Čak nezavisno od toga kako ćemo danas ocenjivati izvesne ideje i forme mitskog mišljenja, kao na primer ideju spasavanja obećane zemlje, ili mita o izabranom narodu, sa stanovišta da li su one zadovoljavale određene aktuelne, psihičke potrebe stvarajući red i osećaj stabilnosti, čak ako se relativno brzo ispostavljalo da je to, iz perspektive vremena i opšteljudskih potreba bio — kao na primer u slučaju rasističkog mita — „degenerisani“ mit.

Šaman ili čarobnjak predstavljali su one moćnike koji su po uverenju saplemenika bili u mogućnosti da učine mit realnim, da ga približe mitskom junaku, idealu dobrog ili potpune sreće, ali savremeni politički lider često pokušava, možda nesvesno, da iskoristi isti taj mehanizam i da stane na poziciju opsenara. Razlika je samo u tome što su drugačija sredstva kojima se pokušava da se mit učini realnim, što zavisi od drugačijeg nivoa tehnike, društvene organizacije i svesti; ali, mehanizam ostaje isti. Razlika između plemenskog, religijskog mita i političke ideje često je — gledano sa stanovišta načina i vrste mišljenja — praktično nikakva ili mala, što se naročito vidi u prelomnim trenucima, kao što su revolucije — prvo proglašavanje nove ideje (političke ideologije) slično je proglašavanju u religioznom smislu, ne razlikuje se ni po načinu mišljenja, ni po poruci nosilaca nove ideje, noseći podjednako transcendentni karakter.

Možemo, očigledno, sagledati niz razlika između arhaične i savremene forme mitskog mišljenja i načina njegovog iskazivanja. To je rezultat različitih sistema, drugačijih uslova života, promene pojma vremena, koji je u tim ranijim formama mita bio univerzalnija, elastičnija, ra-

stegljivija ili čvršća kategorija, a koji je danas postao realniji i možda manje elastičan. Scenarija nekadašnjih mitova ili religijskih mitova koji danas postoje u smislu basne — ili, bolje rečeno, nesvakidašnjeg, prazničkog karaktera, predstavljaju, možda zamenjujuću ili, još pre, maskirajuću formu koja olakšava strogo ispoljavanje same ideje. Ali to nisu propali scenariji ako se podsetimo samo ideje koja je u osnovi hipijeuskog pokreta ili čak političkih ideja, naročito onih dinamičnijih, integrisanijih. Treba samo imati na umu vreme koje ih deli, različitost osnove na kojoj su nastali kao i njen realitet.

Jedna od čestih sumnji povezanih sa razmatranjima mita jeste granica između mita i basne, legende ili — sa druge strane — između mita i književne fantazije ili *science fiction*, pa čak i stereotipa. Smatram da se sve navedene forme zasnivaju na istom načinu mišljenja, ali se izrazito razlikuju prema emocionalnom opterećenju; i dok je mit izvesna ideja cilja, ove druge su cilj sam za sebe, a njihova mogućnost društvenog uticaja jeste nešto sekundarno. Uostalom, teško je, u odnosu na stvarnost, odrediti granicu između mita i propagande nastale iz političke ideje. Svesno stvaranje mita, na primer, u vidu političkih deviza, predstavlja vrstu savršene i visoko razvijene sociotehničke metode koja pomaže u usmeravanju društvenih procesa u određenom pravcu; ali ako se pojavi društvena akceptacija deviza, onda se ta vrsta ideja može ubrojati u mit. Pomenuta vrsta tvoraštva mita, po mišljenju nekih savremenih mislilaca (Kasirer, Dorfler i drugi), nije pravo mitsko mišljenje. Zašto se ipak javlja sumnja? To je takođe siguran znak mitskog mišljenja, a osim toga danas nismo u stanju da odredimo da li je mnogo klasičnih plemenskih formi mita nastalo baš na takav način. Treba se, dakle, zapitati da li mitom valja smatrati samo one obične, društveno priznate forme mitskog mišljenja, koje emaniraju od društva ka jedinki, vršeći na nju određeni uticaj, ili i one koje ličnost usmerava prema društvu. Ono što je prethodno rečeno o ulozi šamana i vizionara u plemenskom mitu gotovo da upućuje na protivstavljanje mišljenju Dorflera i Kasirera. To ipak ne znači da nismo svesni granice — iako nejasne — između svesnog, veštački stvorenog mita, i vizionarskog — spontanog i „prirodnog“ otkrovenja, koje je rezultat nužnosti društvene i aktuelne potrebe.

Vratimo se sada poređenju arhaičnog mita sa savremenim mitskim pojavama. Bitna osobina koja podvaja ove forme mitskog mišljenja jeste mogućnost realizacije. Obe su fikcija; i dok savremeni mit (bar nekim svojim formama) ima šansu, makar i potencijalnu, da se realizuje, re-

ligijski i plemenski mit uvek ostaju neostvarena ideja, ne „dogode se“; slično uostalom kao i neke forme savremenog mita, čije ne samo ideje nego i realizacije ostaju u sferi apstrakcije, kao na primer ljubav. Ostvarenje plemenskog mita, kao i religijskog, može nastati samo u svetu izvan realnosti, u sferi psihe (ne ističem neke posebne slučajeve realizovanja mita usled posebno izvršenih postupaka, na primer pod uticajem halucinogenih sredstava). Da li će ta vrsta mita uvek ostati faktička fikcija; ili se upravo u tome, možda, nalazi njegova snaga? Postavlja se, dakle, pitanje da li je mogućnost ostvarenja mita važna a možda mogućnost „događanja“, realizacije nema značenja, možda je jednostavno važna težnja, cilj, ideja. Možda mit mora biti fikcija da bi postao mit, a realizacija uništava i njega i njegov sadržaj.

Širenje horizonata savremenog čoveka i rastući nivo naučnih saznanja nisu sve objasnili, jednostavno su se pomerile granice kosmosa, a osnovni problem svemira koji postoji i biva jasan kad je reč o kraju organizma, nije ništa manje aktuelan. Ako je stvaranje mitova izvesna forma bekstva i oslobađanje od straha, ako je to potreba prigušivanja nemira ili pronalaženje ideje života, onda su i ranije postojale a i danas postoje šanse stvaranja mita i potreba za mitskim mišljenjem.

Aktuelna je i integrišuća uloga mita, za šta kao primer mogu da posluže političke ideje, mitovi zatvorenika i hipika itd. Očigledno, obim njihovog uticaja je lokalna, ograničen na određenu grupu — kao što je to u plemenskim društvima. Mehanizmi odbrane psihe zatvorenika uzrokuju pokretanje sposobnosti za stvaranje mita koje u izvesnom smislu gotovo produžavaju život izvan zatvorskih kapija koje omogućavaju slobodno kretanje u neograničenom prostoru. Kao što u slučaju zatvorskih skupina mit omogućava da se prekorače zatvorske zidine. tako i tehnizacija savremenog života, prenaseljenost gradova, posvemašnje prisustvo sredstava masovnog komuniciranja i propagande — koji takođe predstavljaju svojevrsnu barijeru — uzrokuju da od davnina poznat mit raja, srećnog ostrva, života u prirodi, mit slobode ništa ne gubi od aktuelnosti.

Ne može se, dakle, reći da je savremeni mit više otrgnut od rituala ili simboličnog koda, jedino se može reći da su drugačije njegove forme. Pa nas, takođe, možemo konstatovati — promatrajući okvir koji prati značajan momenat u životu partija i političkih, religijskih udruženja — činjenice stvaranja, uporedo sa mitom, novog rituala i obreda i novih formi ritualne realiza-

cije mitova. Teško je reći da li je to zadatak nekadašnje simboličke i načina predstavljanja, interiorizacije mita ili je to imanentna osobina mišljenja i izražavanja, međutim kontinuitet arhaičkog podsticaja je očigledan.

Savremeni istraživači podvlače — zadržavajući se kod novih formi mita i poredeći ih sa starim, da se današnji mitovi brzo demitizuju i da je vreme njihovog trajanja znatno kraće. To nije ništa čudno, pojam vremena je uopšte izmenio svoju vrednost a ritam života je drugačiji. Dugo trajanje mitskih sadržaja u plemenskim kulturama i uopšte u prošlosti, razumljivo je u svetu istorije, sporosti promena, relativne stabilnosti. Ako, poređenja radi, uzmemo u obzir promene koje su se dogodile za sedamdeset godina ovog veka, ili makar za trideset godina koliko nas deli od rata, postaje razumljivo da vreme trajanja mnogih mitova mora biti različito. Međutim, ne čini se da bi to bila bitna i važna razlika. Umesto dezaktualizovanih nastaju nove forme mita, ali sama ideja mitskog mišljenja, potreba za njim je trajna; stalno postoji.

Možda najizrazitija osobina koja plemenske mitove razlikuje od savremenih jeste veća individualizacija ovih drugih, povećana uloga simptoma individualnog mitskog mišljenja. A može biti da je to jednostavno samo češće individualno doživljavanje najobičnijeg savremenog mita, zahvaljujući, između ostalog, dinamičkom razvoju sredstava masovne komunikacije. Razvoj tehnike je izazvao i druga prevrednovanja u mitskom mišljenju i organizaciji mita. Nestalo je uloge svetskih stvaraoca — kao plemenske hronike, pamćenja i nosilaca mitskih sadržaja. U savremenom mitu ulogu prenosnika preuzela su tehnička sredstva kojima upravljaju relativno mladi ljudi, a poštovani starac je postao — kako je to formulisao Moren — penzionisani starčić. Čovek plemenskog društva rođen je i rastao u okviru određenih mitova, nalazio se među njima samim tim što je bio član određene zajednice i samom činjenicom vaspitanja. Ulazak u savremeni mit, učešće u njemu dešava se na tim istim principima — rađanjem u određenoj kulturi, vaspitanjem i internalizacijom uticaja koji su dolazili spolja; s tim što su se obim i širina mitskog modela povećali zahvaljujući sredstvima masovne komunikacije i kontaktima članova različitih, ponekad dalekih zajednica.

Očigledno je da postoji uzajamna zavisnost mita i kulture; mit je zavisn od kulture i ne postoji izvan njenih relacija i vrednosti, iskazuje se u njenim kategorijama iako često ima opšta nadkulturna svojstva (u smislu određene, indi-

vidualne kulture). Promene mita zavise od evolucije društvenih vrednosti i potreba, te možda zbog toga danas često dolazi do individualizacije mita, pa otuda i pojam vrednosti često stremiti — kako se čini — individualnom cilju. Svaka kultura, svaki sistem koji predstavlja vrstu ravnoteže motiv še i sankcioniše svoje postojanje pomoću mita. Mit je potreban da da smisao i pravac akciji. To je najvidljivije u kritičnim trenucima, kada postoji nužnost stvaranja mita, da bi se našla snaga i cilj za akciju, za suprotstavljanje snagama koje narušavaju ravnotežu. Ukoliko je ozbiljnija pretnja narušenja kulturne ravnoteže i uništenja, utoliko mit mora imati određeniju, fantastičniju formu, kako bi se suprotstavio pretnji agresije i uništenja kulturne ličnosti. Kao ilustracija mogu da posluže revolucionarni pokreti društvenog protesta, religiozni pokreti koji u mitu traže mogućnost preživljavanja i pobeđivanja snaga koje ugrožavaju postojanje određene zajednice. Tada se često misticizam rasplamsa i postane intenzivniji — javlja se svojevrsna „superrealizacija“ mita.

Nezavisno od vremena — od toga da li se to odnosi na plemenska društva ili na savremeno društvo — nejednako je, po mom mišljenju, raspoređena potreba za posedovanjem mita, a zatim i njegovog uticaja. Uvek je postojao i postoji deo društva koji iz više razloga ima potrebu za mitom i više mu je potčinjen, kao i deo društva koji ima manju potrebu za mitskim mišljenjem. Može se sa rizikom pretpostaviti da su potreba i „prezasićenost“ mitskog mišljenja u obrnutoj razmeri prema zadovoljenim potrebama (ekonomskim, psihičkim) i stabilnošću. Najmanje razvijene potrebe za mitskim mišljenjem mogu se zapaziti — po svemu sudeći — na srednjim društvenim nivoima, tu dobijaju jednostavno oblik ponavljano a ne preživljavano stereotipa, a najvidljiviji postaju u teškim, perifernim situacijama, u ugroženim zajednicama (na primer, zatvorenika) i u plemenskim zajednicama; ili kada — kao u slučaju mnogih savremenih društava — postoji potreba za ravnotežom psihičkih kategorija razvoja tehnike, masovne kulture i zavisnosti koje otuda proističu; ili, takođe, kada se javlja potreba za iznalaženjem revolucionarnog podsticaja za promene u zajednicama velike društvene nejednačenosti, usled nedostatka društvene jednakosti itd.

Do nestanka mita i mitskog mišljenja doći će sa pobedom razuma (tako makar smatra Van Lier), no da li je moguće govoriti o razumu kao nečem dominantnom ako postoji čovek sa svojom psihom i njenim potrebama koje su tako često u opoziciji spram razuma; jer otkada postoji čovek otada želi nešto više, beži od stvarnosti.

Potreba za izvanracionalnim činocem jeste veoma nesavremena potreba, ali je, kako svedoči istorija, a to ne poriče ni savremena stvarnost, čisto ljudska, opšta osobina.

Ovaj članak nije pokušaj rešavanja komplikovanog problema mita nego samo signalizacija postavljenog problema, njegove višestrukosti i trajanja koje se opire vremenu. U prethodno iznetim stavovima — koji su često diskutabilni — većina problema je samo naznačena; možda će autoru poći za rukom da se još vrati temi kako bi je potpunije razvio i detaljnije razmotrio.

(Preveo sa poljskog
RADOSLAV ĐOKIĆ)

